

Krádeže príslušníkov *Rýchlej divízie* na východnom fronte v roku 1942

Peter Vanek

Participácia jednotiek vojnovkej Slovenskej republiky na bojových operáciách namierených proti Sovietskemu zväzu patrí ku kontroverzným udalostiam slovenských dejín. V roku 1942 boli hlavnými vojenskými reprezentantmi slovenskej armády v pokračujúcom východnom ťažení dve divízie a jednotky vzdušných zbraní. Elitnú a mobilnú silu, v podstate len z formálneho hľadiska,¹ predstavovala *Rýchla divízia*, ktorá sa zapájala priamo do útočného postupu po boku nemeckých vojsk.² Problematika pôsobenia *Rýchlej divízie* na východnom fronte je v slovenskej historiografii pomerne frekventovane spracovávaná téma. Informácie o danej problematike možno nájsť v širokom spektre písaného materiálu, ako sú monografie, syntézy, zborníky, štúdie či články. Medzi známe publikácie zaoberajúce sa slovenskou armádou v období druhej svetovej vojny patria monografie Pavla Mičianika či syntéza od Františka Cséfalvaya v spolupráci s kolektívom autorov, práce Jozefa Bystrického a pod. Drvivá väčšina týchto prác sa venuje hlavne samotným vojenským operáciám, resp. politickým pohnútkam a pozadiu, ktoré stáli za realizáciou vstupu a zotrvaním Slovenska vo vojne. Pričom je tu vyhradený pomerne malý priestor kriminálnym

¹ Použitie slovného spojenia „len z formálneho hľadiska“ vo vzťahu k vtedajšej proklamácii elitárstva a mobilnosti *Rýchlej divízie* je na mieste. Vzhľadom na nedostatočnú početnosť, výcvik, výstroj a zásobovanie sa táto divízia nemohla porovnávať s elitnými nemeckými či sovietskymi divíziami. Dokonca aj jej pohyblivosť bola nedostačujúca, keďže v jej radoch bola absencia uspokojivého množstva prepravných kapacít.

Nutnú mobilitu sa snažila vyriešiť reorganizácia divízie nariadená 10. augusta 1942, ktorou sa mala zvýšiť pohyblivosť aspoň časti *Rýchlej divízie*, čo bolo potrebné pre udržanie kroku s nemeckými motorizovanými jednotkami. Jej výsledkom bolo vytvorenie len jedného mobilného pluku, označovaného ako peší pluk 21 podplukovníka Ondreja Zverina, na základe odňatia väčšiny motorových vozidiel a pohonných hmôt zvyšku divízie. Ostatným plukom ostali zväčša len vozatajské kolóny a sila nôh, čo absolútne nepostačovalo na efektívnu a rýchlu prepravu. Pozri MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu III*. Banská Bystrica : DALI-BB, 2009, s. 156.

Nedostatkom motorových vozidiel bola značne znížená nielen bojová hodnota divízie, ale aj napríklad poskytovanie urgentnej zdravotnej starostlivosti. Frontový lekár Karol Virsik popísal dôsledky reorganizácie takto: „...odnes budeme dostávať benzín už len pre sanitku. Zmeníme sa na hypomobilných. Celá pluková ošetrovňa sa bude presúvať na vozoch, ktoré budú ťahať kone. Okrem spomínanej sanitky musíme všetky motorové vozidlá odovzdať pešiemu pluku Dávid.“ Pozri VIRSÍK, Karol. *Odchádzam s Hippokratom*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 117. V úryvku uvedené označenie „peší pluk Dávid“ bolo v skutočnosti krycie meno vyššie spomínaného pešieho pluku 21. Pozri Vojenský historický archív Bratislava, škatuľa 37, inventárne číslo 106, Veliteľstvo *Rýchlej divízie* – 3. oddelenie, Spisy tajné, Krycie mená RD, 25. septembra 1942. (Ďalej len *VHA BA*, f. RD, šk. 37, inv. č. 106, VRD – 3. odd., Spisy tajné, Krycie mená RD, 25. sept. 1942).

² Druhovú slovenskou silou na východe bola *Zaisťovacia divízia*, ktorá sa však nezapájala do útočného postupu. Vykonávala prevažne strážnu činnosť na území okupovanej Ukrajiny a neskôr v Bielorusku. V súvislosti s narastajúcimi záškodníckymi útokmi sa jej príslušníci zúčastňovali aj protipartizánskych akcií. Na východnom fronte pôsobili aj jednotky slovenských vzdušných zbraní, ktoré zväčša podnikali len prieskumné a hliadkovicie lety.

činom a tzv. neprístojnostiam,³ ktorých sa dopúšťali slovenskí vojaci na východnom fronte. Z týchto skutkov sú uvádzané hlavne vojnové zločiny voči partizánom⁴ a zajatcom, represálie namierené proti civilnému obyvateľstvu a relatívne veľká pozornosť je vyčlenená zbehnutiam príslušníkov armády. Tejto problematike sú venované štúdie Pavla Mičianika či Petra Jaška.⁵ Zároveň však absentujú práce, ktoré by sa komplexnejšie zaoberali ostatnými kriminálnymi činmi, ako sú napr. krádeže, ktorých páchatelia boli slovenskí vojaci. Pri skúmaní takýchto prípadov sa historici vo svojich prácach zamerali skôr na *Zaisťovaciu divíziu* než na *Rýchlu divíziu*.

Hlavným cieľom štúdie je analýza a kategorizácia krádeží a nepovoleného zhabania majetku, ktorých sa dopustili vojaci *Rýchlej divízie*. Pozornosť nie je zameraná len do vnútra divízie, ale sú sledované aj krádeže spôsobené nemeckou armádou v oblastiach pôsobenia jednotiek *Rýchlej divízie*, pričom sekundárne sú načrtnuté aj spory slovenských vojakov s príslušníkmi nemeckej armády. V štúdiu zároveň dochádza k syntetizujúcim výstupom, v ktorých sú na základe reprezentatívnych prípadov krádeží definované hlavné kategórie takýchto činov, ich intenzita a okolnosti, za akých sa udiali, resp. faktory, ktoré vplývali na ich klesajúcu či stúpajúcu tendenciu.

Skúmaný časový úsek, v ktorom sa tieto krádeže stali, resp. boli vyšetrené, je ohraničený zdola 19. júnom 1942. Vtedy sa 6 696 mužov *Rýchlej divízie* pod velením generála II. triedy Jozefa Turanca⁶ pohlo zo svojich obranných postavení na rieke Mius smerom na Rostov na Done, s úmyslom aktívneho zapojenia sa do obnovenej nemeckej letnej ofenzívy označovanej ako operácia *Braunschweig*.⁷ Sledovaný časový úsek končí dislokáciou

³ Porušenie vojenských či civilných predpisov a zákonov je v spisoch *Rýchlej divízie* označované takmer výhradne pojmami „krádež“, „zločin krádeže, resp. lúpeže“ a „neprístojnost“. Na základe štúdia pramenného materiálu by sa dal pojem „neprístojnost“ považovať za označenie nevojenského a trestuhodného chovania vo všeobecnosti. Pre zjednodušenie budeme v tejto štúdiu používať takmer vždy len pojmy „krádež“ či „zločin krádeže, resp. lúpeže“, teda tak, ako tomu bolo v pramenných materiáloch.

⁴ Pri slove partizán však dochádza k simplifikácii, pretože Sovietsky zväz využíval okrem partizánskych jednotiek aj tzv. úderné skupiny. Ich činnosť a spôsob boja boli skoro totožné s partizánskymi spôsobom, ale úderné skupiny boli tvorené riadnymi vojakmi Červenej armády. Tieto dve zložky spolu často spolupracovali a bojové akcie úderných skupín boli zhruba tak frekventované ako tie partizánske. Keďže ich rozlíšenie bolo veľmi náročné i pre samotných príslušníkov *Rýchlej divízie*, budeme pre zjednodušenie uvádzať len výraz partizán. Pozri JAŠEK, Peter. Perzekúcie vojakov *Rýchlej divízie* proti sovietskym partizánom na Kaukaze v lete roku 1942. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, s. 234-237.

⁵ Obe spomínané štúdie sú publikované v zborníku s názvom *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008. 499 s.

⁶ Jozef Turanec bol nakoniec 23. septembra 1942 hlavne kvôli pretrvávajúcim zdravotným ťažkostiam vystriedaný plukovníkom Štefanom Jurechom. Pozri JAŠEK, Peter. Generál Jozef Turanec. In *Pamäť národa*, 2008, roč. 4, č. 1, s. 16.

⁷ Pôvodne sa táto operácia nazývala *Fall Blau*, ale 30. júna 1942 došlo k jej premenovaniu na operáciu *Braunschweig*. Pozri CSÉFALVAY, František et al. *Vojenské dejiny Slovenska 1939 – 1945 V*. Bratislava : Magnet Press, 2008, s. 92.

jednotiek divízie v obranných postaveniach na rieke Psekups koncom roka 1942. Štúdia bola vytvorená na základe analýzy pramenných materiálov, ktoré boli obsiahnuté vo fonde *Rýchla divízia a jej podriadené jednotky*.⁸ Pri celkovom výskume bola ako doplnok použitá nielen rôzna nepramenná literatúra, ale aj publikované premene – frontové denníky či pamäti, ktoré síce boli miestami tendenčné, ale aj tak poskytli neoceniteľné informácie o danej problematike.

Krádeže a nepovolené rekvirácie slovenských vojakov

Participácia vojakov *Rýchlej divízie* na východnom fronte nebola spojená len s vojenskými operáciami, ale u mnohých jej príslušníkov dochádzalo k nevojenskému kriminálnemu správaniu. Na základe štúdia archívnych materiálov možno povedať, že jedným z najčastejších, ak nie najčastejším problémom, boli krádeže. Ak bolo podozrenie zo spáchania takéhoto činu oprávnené, začal sa prípadom zaoberať poľný prokurátor *Rýchlej divízie* (rovnaký postup sa týkal, samozrejme, všetkých kriminálnych skutkov). Za právny poriadok a vynášanie rozsudkov nezodpovedal len úrad poľného prokurátora. V istých situáciách, ako napríklad v boji, resp. pri menej vážnych neprírodnostiach, mali rozhodovaciu a trestnú kompetenciu, v záznamoch označovanú ako tzv. „*kázenskú právomoc*“, aj niektorí velitelia divízie. Takáto právomoc bola nezriedka veľmi problematická, keďže ňou disponovali aj velitelia, ktorí nemali vojenské právne vzdelanie a povedomie. Preto častokrát dochádzalo k pochybeniam pri posudzovaní skutkov a stanovovaní trestov veliteľmi. V rozkaze vydanom v mene veliteľa *Rýchlej divízie* generála II. triedy Jozefa Turanca sa o tomto probléme píše: „*Zistil som, že jednotliví velitelia vybavení kázenskou právomocou trestajú svojich podriadených trestami, ktoré nie sú uvedené v služobnom predpise A-I-1: ako odnímaním naturálnych a peňažných náležitostí a udeľovaním kázenských trestov na slobode, spojených s odňatím žoldu a zahraničného prídavku, pričom výkon trestu odkladajú do príchodu na Slovensko... Odňatie žoldu a prídavkov spojených s výkonom trestu prostej*

Spomínaná nemecká letná ofenzíva začala 28. júna 1942, pričom jej ciele určovala smernica číslo 41 z 5. apríla 1942. Hlavným cieľom celej operácie bol výpad *armádnej skupiny Juh* do oblasti Kaukazu, kde boli bohaté ropné polia. Ich obsadením by bol prerušený prísun pohonných hmôt pre nepriateľa a zároveň takto mali byť zabezpečené pohonné hmoty pre vlastnú armádu. Pozri OVERY, Richard. *Rusové ve válce 1941 – 1945*. Praha, Plzeň : Beta-Dobrovnský, Ševčík, 2004, s. 197.

Už 23. júla 1942 vyhlásil Adolf Hitler novú smernicu číslo 45, označovanú ako operácia *Edelweiss*, ktorou došlo k rozčleneniu *armádnej skupiny Juh* na *armádnú skupinu A* a *B*. Zjednodušene povedané, úlohou *armádnej skupiny A*, ktorej súčasťou bola aj *Rýchla divízia*, bolo naďalej pokračovať smerom na kaukazské ropné polia, pričom *armádna skupina B* mala postupovať smerom na Stalingrad. Pozri MASSON, Philippe. *Historie německé armády 1939 – 1945*. Naše vojsko : Praha, 2006, s. 188. a LUCAS, James. *Hitlerovy horské jednotky*. Naše vojsko : Praha, 2011, s. 171.

⁸ Daný fond obsahuje viac ako 200 škatúľ materiálov a nachádza sa vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave.

*a zostrenej samoväzby je možné len v tom prípade, keď sa trest vykonáva... a nie tak, že potrestanému sa odníme žold, i prídavky a výkon trestu sa odloží do návratu na Slovensko. Zakazujem používať iných trestov než dovoľuje predpis A-I-1.*⁹

Podľa subjektu, ktorý bol poškodený takýmto konaním, sa dajú krádeže vykonané slovenskými vojakmi zjednodušene diferencovať na dve základné kategórie. Prvá kategória sú činy spáchané voči civilnému obyvateľstvu. V prípade takéhoto nevojenského a nemorálneho chovania voči domácej civilnej populácii sa vo vojenských záznamoch vyskytujú dva pojmy. Prvým, už vyššie spomenutým pojmom, bola krádež, resp. zločin krádeže. Druhým často používaným výrazom bola nepovolená rekvirácia. Veľmi zjednodušene by sme mohli povedať, že medzi týmito pojmami vládne ekvivalencia, pretože v oboch prípadoch došlo z právneho hľadiska k neoprávnenému prisvojeniu si cudzej veci či hodnoty. Rozdiel bol vo forme, ktorou sa odohrávala nepovolená rekvirácia. Tá sa nezriedka diala pred zrakmi poškodených a páchatelia takéhoto skutku sa snažili, aby celý proces vyzeral ako úradne schválená rekvirácia, resp. oficiálna ťažba z miestnych zdrojov. Rekvirácia a ťažba z miestnych zdrojov sú de facto synonymá, znamenajúce zhabanie tzv. „článkov“, t. j. potravín, zvierat, materiálu a pod., pre potreby armády.¹⁰

Zaujímavý je fakt, že okamžite po zapojení sa *Rýchlej divízie* do obnoveného nemeckého postupu na východnom fronte v júli 1942 začali vychádzať rozkazy, ktoré nariaďovali slovenským jednotkám zásobovať sa takmer výhradne z miestnych zdrojov. Prioritou bola potreba zásobovať vojsko, ktoré sa dalo na pochod a stranou pritom išiel aj súcit s civilným obyvateľstvom a jeho potrebami: „*Jednotky... sa majú zásobovať z miestnych zdrojov všetkým proviantom. V každej dedine je zberňa produktov a potravinových článkov pre zásobovanie obyvateľstva. Treba zabrániť, aby si obyvateľstvo tieto zásoby rozdelilo a treba ich zhabať. Keď si civilné obyvateľstvo zásoby rozdelilo treba ho donútiť aby tie, ktoré jednotka potrebuje vrátilo... Na zhabané, alebo obyvateľstvu odňaté zásoby nedávajte potvrdenky, ani ich neplaťte.*“¹¹ Tento osobitný materiálny rozkaz z augusta 1942 bol

⁹ VHA BA, f. RD, šk. 2, inv. č. 7, VRD, Dôverný rozkaz, Dôverný rozkaz VRD, Dôverný rozkaz č. 88, 20. aug. 1942.

¹⁰ Pre zjednodušenie budeme v štúdiu, tak ako to bolo uvedené v záznamoch *Rýchlej divízie*, používať oba pojmy (rekvirácia a ťažba z miestnych zdrojov) ako absolútne synonymá.

Civilnému obyvateľstvu bola nepovolená rekvirácia odôvodňovaná jej zákonnosťou a povolením od zodpovedných osôb. Stávali sa aj prípady, v ktorých sa ako protiváha za rekvirované články vystavili pre vlastníka falošné rekviračné poukážky. Za články požadované od civilného obyvateľstva sa malo totiž riadne zaplatiť alebo mala byť daná adekvátna náhrada či rekviračné poukážky.

¹¹ VHA BA, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2 odd., Spisy tajné, Osobitný materiálny rozkaz č. 31, 11. aug. 1942, číslo jednacie (ďalej len č. j.) 25.454.

skutočne voči obyvateľstvu danej oblasti veľmi tvrdý, keďže dával voľnú ruku slovenským jednotkám pri rekvirácii, a to dokonca bez zaplatenia náhrady, čo určite v mnohých prípadoch doslova zruinovalo miestnych obyvateľov. Zároveň ide o dôkaz logistickej nepripravenosti *Rýchlej divízie* na ďalší postup do vnútra Sovietskeho zväzu. To, že zásobovacia situácia bola žalostná a už čoskoro mali začať trpieť slovenské jednotky na nedostatok prakticky všetkého, a to aj potravín, si očividne uvedomovali aj zodpovední velitelia divízie. V pokračovaní osobitného materiálneho rozkazu sa ešte spomínalo: „*Upozorňujem ďalej na to, že divízia sa blíži ku kraju, ktorý je na zemédělské produkty chudobný. Preto jednotky si urobia dostatočné zásoby v tunajšom bohatom kraji. Hlavne zemiakov, zeleniny, strukovín a dobytky, aby neboli odkázané behom postupu v horských krajoch, kde zásobovanie naráža na veľké ťažkosti, na intendačné útvary.*“¹² Jednotky divízie postupovali v auguste 1942 za nemeckou armádou k pohoriu Kaukaz, a ako vyplýva z úryvku, bolo zrejmé, že v členitom horskom teréne bez kvalitných ciest bude veľmi ťažko prebiehať zásobovanie. Zásobovanie v horských podmienkach začali výrazne sťažovať aj útoky partizánskych skupín. S tým súvisiaci nedostatok materiálu a potravín spôsobil nárast počtu krádeží a neprístojné správanie sa k civilnému obyvateľstvu.

Zmena prístupu armády nastala začiatkom septembra 1942, kedy sa začínali objavovať nariadenia, ktorých cieľom bolo zamedziť živelným rekviráciám prebiehajúcim bez dozoru. Napríklad posádkový rozkaz číslo 1., ktorý sa týkal slovenských vojakov dislokovaných v obci Imeretinskaja, povoľoval rekvirovanie v obci len proviantným orgánom či účtovníkovi, a to vždy len so súhlasom posádkového veliteľstva. Pokiaľ došlo k rekvirovaniu inými ako vyššie uvedenými orgánmi, bolo to považované za krádež.¹³ Niektoré dôvody, prečo začalo dochádzať ku kontrole rekvirovania a vôbec chovania sa k domácomu obyvateľstvu, boli obsiahnuté v osobitnom materiálnom rozkaze z 3. septembra 1942: „*Chovanie sa civilného obyvateľstva je závislé hlavne na zaobchádzaní s ich malým súkromným majetkom, ktorým zaistujú si svoju výživu. Preto zásobovanie vojska z miestnych zdrojov nech prevádzajú len*

Rozkazy podobného rázu vychádzali hneď po zahájení obnoveného slovenského postupu proti Sovietskemu zväzu, ako napríklad rozkaz z 28. júla 1942. Pozri *VHA BA*, f. RD, šk. 48, inv. č. 128, VRD – 4 odd, Spisy tajné a dôverné, Príspevok do II. časti všeob. oper. rozkazu, 28. júl 1942, č. j. 18.532.

¹² *VHA BA*, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2 odd., Spisy tajné, Osobitný materiálny rozkaz č. 31, 11. aug. 1942, č. j. 25.454.

¹³ *VHA BA*, f. RD, šk. 155, inv. č. 532, Delostrelecký pluk 11 (ďalej len Del. plk. 11), Dôverné rozkazy del. oddielu 11, Posádkový rozkaz č. 1, 5. sept. 1942.

Tento rozkaz zahŕňal aj informáciu o svojoľnom zneužívaní miestneho obyvateľstva na prácu, pričom zároveň bol stanovený jediný orgán, ktorý rozhodoval o pracovnom nasadení civilného obyvateľstva pre armádne potreby: „*Nariaďujem, aby akékoľvek požiadavky na civilné obyvateľstvo konali sa cestou posádkového veliteľstva. Rozšíril sa zlovyk, že vojaci si nechávajú robiť od civilného obyvateľstva práce, ktoré by mali vykonávať sami.*“ Pozri *Tamže*.

osoby k tomu oprávnené a vždy za prítomnosti správcov sovchozov, alebo kolchozov, alebo aspoň starostu obce. Nedovoľte, aby jednotlivé vojenské osoby prevádzali rekvirovanie potravín a iných článkov samostatne... Samovoľné rekvirovanie traktorov, koní a povozov nie je tiež dovolené, lebo sa tým hatí dokončenie žatvy a ohrozujú jesenné poľné práce.“¹⁴ Okrem stanovenia orgánov a osôb, ktoré mohli vykonávať ťažbu z miestnych zdrojov, bol stanovený aj spôsob odoberania článkov. Ten mal byť vykonávaný výhradne len nákupom, takže za odobrané produkty museli vojaci riadne zaplatiť.¹⁵ Mohlo by sa zdať, že takéto rozkazy nariaďovali miernejšiu a lepšie kontrolovanú rekviráciu, hlavne z dôvodu vylepšenia vzťahov s civilným obyvateľstvom a zlepšenia jeho životných podmienok. V skutočnosti okupačné armády, a teda aj velenie slovenskej *Rýchlej divízie*, sledovali takýmito nariadeniami hlavne armádne záujmy. V prvom rade znamenala kontrolovaná a miernejšia ťažba z miestnych zdrojov udržateľnosť získavania najmä potravín aj do budúcnosti. Pri nekontrolovanej rekvirácii často dochádzalo doslova k vydrancovaniu celých dedín. To spôsobovalo pokles poľnohospodárskej produkcie, keďže obyvatelia prišli o ťažné zariadenia, hospodárske zvieratá, sejivo a pod. Navyše pri vládnejšom správaní sa vojakov, tu bola vyhliadka na spokojnejšie a spolupracujúce civilné obyvateľstvo, ktoré potom v menšej miere podporovalo partizánske skupiny. Neposledným dôvodom bolo aj to, že mnoho príslušníkov divízie si uvedomovalo, že vojna neprebíha podľa nemeckých plánov a bola tu reálna hrozba ústupu. Ústup pritom mohol byť vedený cez oblasti, v ktorých už slovenské jednotky pôsobili, a preto bolo vhodné mať tieto oblasti spriatelnené a pod kontrolou.

Napriek takýmto nariadeniam bola realita väčšinou odlišná. Už od septembra 1942 bolo vidieť zreteľné stopy rozkladu *Rýchlej divízie*. Morálka vojska bola veľmi nízka, dochádzalo k neplneniu rozkazov, k sebapoškodzovaniu, dezerciam a nezriedka vojaci odmietali vyraziť do boja. Bolo to spôsobené rôznymi faktormi, ako nedostatočným výcvikom a pripravenosťou, zlými hygienickými podmienkami, strachom zo stále častejších partizánskych útokov, príliš dlhým nasadením na fronte a zlým zásobovaním. V novembri 1942 bol už front na Kaukaze definitívne ustálený a vojaci *Rýchlej divízie* boli dislokovaní v obranných postaveniach na rieke Psekups. Dôkazom morálneho rozkladu divízie a toho, že predchádzajúce nariadenia ohľadom ťažby z miestnych zdrojov sa míňali účinkom, bol rozkaz číslo 69 adresovaný pešiemu pluku 20 z 29. novembra 1942: „...stávajú sa prípady, že jednotliví velitelia si vysielajú svoje orgány jak do exploatačnej oblasti divízie, tak i mimo

¹⁴ VHA BA, f. RD, šk. 48, inv. č. 128, VRD – 4 odd., Spisy tajné a dôverné, Osobitný materiálny rozkaz, 3. sept. 1942, č. j. 20.945.

¹⁵ VHA BA, f. RD, šk. 48, inv. č. 128, VRD – 4 odd., Spisy tajné a dôverné, Korisť a využitie krajiny.

ňu, s úkolom predvádzať ťažbu z miestnych zdrojov, najmä mäso. Títo vyslaní orgáni pri plnení ich úkolu dopúšťajú sa rôznych neprístojností, krádeží, vydávajú nepredpísané stvrzenky, často za iný útvar, znásilňujú civilné obyvateľstvo a rekvirujú, najmä od najchudobnejších vrstiev obyvateľstva... Zakazujem preto jednotkám ťažiť z miestnych zdrojov akékoľvek druhy proviantu, mimo krmiva pre kone.“¹⁶ V tomto úryvku neboli zobrazení príslušníci slovenskej armády ako vojaci, ale skôr ako lúpežné bandy, ktoré pľundrovali okolitú krajinu.

Prvá vyššie spomínaná kategória, teda krádeže a nepovolené rekvirácie spáchané voči civilnému obyvateľstvu, by sa dala z vecného hľadiska rozdeliť na dve subkategórie. Vecné hľadisko je pritom reprezentované druhom kradnutého, resp. rekvirovaného článku. Pravdepodobne najčastejšie boli kradnuté a nezákonne rekvirované potravinové články, z ktorých bola na základe štúdia archívnych materiálov vytvorená prvá subkategória. V tejto štúdii pojem „potravinové články“ nezahŕňa len samotné potraviny, ako chlieb, múku, zemiaky, maslo, med a pod., ale aj všetko ostatné, čo mohlo poslúžiť ako zdroj potravy. Cieľom páchatel'ov boli teda aj domáce a hospodárske zvieratá či dokonca divoká zver, s ktorou zas súvisel fenomén pytliactva.

Ukážkovým prípadom spadajúcim do prvej subkategórie prvej kategórie bol skutok z 27. septembra 1942, kedy sa desiatnik Štefan Hodaň, slobodník Ján Donoval a strelník Ján Majtán dopustili v obci Imeretinskaja činu krádeže ku škode občianky Anny Dačenkovej. Došlo k odcudzeniu jedného barana, ktorého následne zarezali, uvarili a skonzumovali. Takto vznikla celková škoda vyčíslená na 50 – 60 Ks. Menovaným bol udelený 14 dňový trest zostrenej samoväzby, pričom spôsobenú škodu uhradili poškodenej občianke z vlastného vrecka. Pozoruhodný je aj fakt, že vo vyšetrovacom spise je namiesto pojmu „krádež“ použité jeho melioratívum. V spise sa doslovne uvádza, že menovaní „bezprávne si privlastnili“, čo vyznieva omnoho miernejšie v porovnaní so slovníkom iných zápisníc.¹⁷

Mnohokrát sa stávalo, že vyšetrovanie nevedlo k usvedčeniu páchatel'a. Tak to bolo aj v prípade krádeže jalovice z 15. decembra 1942 neďaleko obce Kutajskaja. Jalovica bola namieste zarezaná, rozporciovaná a mäso z nej bolo odnesené na neznáme miesto. Poškodenou bola Vasilija Jerochenko Jehorovna, pričom celková škoda bola vyčíslená na 1 200 rubľov. Vyšetovanie ukázalo, že krádež bola pravdepodobne spáchaná slovenskými vojakmi, no keďže nebolo možné páchatel'a jasne preukázať, odoprel prokurátor *Rýchlej*

¹⁶ VHA BA, f. RD, šk. 106, inv. č. 282, p. plk. 20 – 1. rota I. práporu, Dôverné rozkazy, Dôverný rozkaz č. 69, 29. nov. 1942.

¹⁷ VHA BA, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2. odd. , Spisy tajné, Hodaň Štefan des. a spol. – bezprávne privlastnenie, 28. sept. 1942, č. j. 25.650.

divízie, poručík justície v zálohe JUDr. Jozef Ondrejka, trestné stíhanie.¹⁸ Dokazovanie viny bolo v takýchto prípadoch veľmi zložitú, keďže nebolo svedkov a vojaci odmietali vypovedať proti svojim spolubojovníkom alebo ich udať.

Ďalším spôsobom ako pomerne jednoducho získať výživnú potravu a spestriť si monotónny jedálničiek bolo pytliačenie. Tomuto spôsobu získavania mäsa nahrával aj fakt, že vojaci boli vyzbrojení, a preto prirodzene siahali i po takejto možnosti. Reprezentantom skutkov bol jeden zo dňa 23. novembra 1942, keď bol nemeckým pátracím oddielom priamo pri čine prichytený príslušník pionierskeho práporu 1 slobodník Matúš Majtán. Lovil zver bez povolenia svojho veliteľa. Vymeraný mu bol trest vo výške štrnásťdennej zostrenej samoväzby.¹⁹

Spoločným menovateľom prechádzajúcich prípadov bola snaha o získanie čerstvého mäsa, ktoré bolo na fronte nedostatkovým tovarom. Vyskytovalo sa aj mnoho prípadov krádeží či nepovolených zhabaní ostatných potravinových článkov. V dennom rozkaze číslo 91 z 15. októbra 1942 sa hovorilo o častých krádežiach medu: „*Napriek vydanému rozkazu o zákaze krádeže medu, poškodzovanie úľov, vyskytli sa prípady tohto druhu i u delostreleckého pluku 31 medzi príslušníkmi 4. a 5. batérie.*“²⁰ Vysoká frekvencia krádeží potravinových článkov bola spôsobená najmä nepravidielným zásobovaním, monotónnou, nekvalitnou a často zdravie ohrozujúcou vojenskou stravou. Dôkazy o zlej zásobovacej situácii výborne zachytávajú frontové denníky. Frontový lekár Karol Viršík si vo svojom denníku poznačil: „*Už sme príliš dlho oddelení od nášho zásobovania a poľnej kuchyne. Jeme len suchú stravu a mäsové konzervy. Vojaci hundrú, že im už lezú krkom... Trápia ma časté gastroenteritídy. Predpokladám, že nie sú infekčné. Spôsobuje ich jednotvárná strava z konzerv. Takéto problémy má aj niekoľko ďalších ošetrovateľov.*“²¹ Zdravotné problémy spôsobené neustálym konzumovaním konzervovanej potravy spomína vo svojich spomienkach aj ďalší príslušník *Rýchlej divízie* Ľudovít Michalka: „*Horšie to bolo so stravovaním. Poväčšine sme dostávali konzervy. Jeden raz sme viacerí od nich ožltli. Bielka očí som mal zažltnuté a celkove som sa necítil dobre.*“ Ľudovít Michalka vyhľadal lekársku pomoc, od lekára sa dozvedel aj príčinu jeho zdravotných problémov: „*To je od tých všivavých konzerv. Poslal by som vás do nemocnice, tam by vás prezreli a poslali naspäť.*“

¹⁸ VHA BA, f. RD, šk. 22, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné, Jerochenko Jehorovna Vasília z Kutajskaja, okradnutá o jalovicu, 16. dec. 1942, č. j. 25.806. a VHA BA, f. RD, šk. 71, inv. č. 214, Veliteľstvo poľných žandárov, Spisy tajné, dôverné a obyčajné, Uznesenie, 30. dec. 1942.

¹⁹ VHA BA, f. RD, šk. 60, inv. č. 173, VRD – pomocný úrad, Denné rozkazy spojovacieho práporu 2, Denný rozkaz č. 210, 4. dec. 1942.

²⁰ VHA BA, f. RD, šk. 59, inv. č. 169, VRD – pomocný úrad, Denné rozkazy del. plk. 31, Denný rozkaz č. 91, 15. okt. 1942.

²¹ VIRŠÍK, Karol. *Odchádzam s Hippokratom*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 116 a 146.

Vyrad'ite stravu a pite hodne osladeného čaju a choroba sa stratí.“ Po dodržaní pokynov od lekára, príznaky žltacky do dvoch týždňov pominuli, a keďže zdravotné problémy sa vyskytovali aj u iných vojakov, došlo k zastaveniu pridelovania spomínaných konzerv.²²

Druhá subkategória zahŕňa krádeže a nepovolené rekvirácie všetkých ostatných článkov s výnimkou potravinových článkov, ktoré tvorili predošlú subkategóriu. Takéto krádeže či zhabania boli opäť veľmi frekventované a výrazne škodili civilnému obyvateľstvu. Nemuselo vždy ísť iba o snahu nelegálnou cestou získať články, ktoré mohli poslúžiť na prežitie vojaka na fronte, ako napríklad topánky, deky, teplé oblečenie a pod. Z operačného rozkazu číslo 14 z 27. júla 1942 vyplýva, že slovenskí vojaci sa vrhli prakticky na všetko, čo malo nejakú cenu, a pritom zneužívali aj prepravnú kapacitu divízie: *„Zistil som, že vojaci vrhli sa na krádež a obstarávanie rôznych vecí pre súkromnú potrebu ako gramofóny, mandolíny, rôzne látky a pod. Týka sa to hlavne jednotiek, nachádzajúcich sa za bojovou líniou. Upozorňujem veliteľov, že všetky autokolóny sú určené na dovážanie munície, prepravu vojsk a rôzneho materiálu pre potrebu boja. Velitelia neustále kontrolujú, aby autá a vozy neboli zaťažované súkromnými vecami vojakov a gážistov.*“²³ Ako bolo naznačené v rozkaze, krádeží sa dopúšťali skôr jednotky za bojovou líniou, keďže v zázemí dochádzalo častejšie k styku s civilným obyvateľstvom a vojaci mali viac voľnosti na vykonávanie takýchto skutkov. Takto nadobudnuté články mohli poslúžiť na pohodlnejšie prežitie tvrdých vojnových podmienok, no pre niektorých vojakov predstavovali krádeže bežný spôsob obživy. Bol to aj prípad príslušníka 3. roty pešieho pluku 20 strelníka Jozefa Facunu, ktorý sa mal údajne potulovať po okolí a živiť sa krádežami: *„Menovaný v noci zo dňa 27. na 28. októbra v Belorečenskaja ukradol od svojho hostiteľa 2 hodinky, stolné prikrývadlo, 4 m červenej látky a 4 m bielej látky s čiernymi husto siatymi bodkami, 2 vyšívane uteráky, jedny tmavomodré mužské šaty a zmizol neznámym smerom a vraj mal nejakého kamaráta.*“²⁴ Rovnako ako v tomto prípade boli mnohé krádeže páchané v civilných priestoroch, kde boli ubytovaní vojaci.

Oproti všetkým doposiaľ spomenutým skutkom, vyčnieva priam neľudské konanie strelníka Jozefa Sopka, príslušníka poľných pekárni 11.²⁵ Strelník Jozef Sopko sa v presne

²² MICHALKA, Ľudovít. Spomienky Ľudovíta Michalka na východný front. In LACKO, Martin (ed.). *Denníky a spomienky vojakov z východného frontu (1941 – 1944)*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2006, s. 173.

²³ VHA BA, f. RD, šk. 48, inv. č. 128, VRD – 4. odd., Spisy tajné a dôverné, Operačný rozkaz č. 14, 27. júl 1942, č. j. 20.808.

²⁴ VHA BA, f. RD, šk. 22, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné, Facuna Jozef stk. – neoprávnené potulovanie, 31. okt. 1942, č. j. 25.681.

²⁵ V množstve spisového materiálu bola dotyčná osoba písaná buď ako Jozef Sopko, alebo Jozef Sobko. V spisoch poľnej prokuratúry bol označovaný ako Jozef Sopko, čo bolo použité aj v tejto štúdii.

nezistených dňoch, medzi 13. až 19. augustom 1942, v obci Gulkeviči dopustil zločinu plienenia, keď zastavoval osoby, ktoré na mieste okrádal a vykonával nepovolené prehliadky v civilných bytoch, pričom odcudzil asi 17 l alkoholu, dve sliepky, 7 kg medu, 2 gramofóny, bicykel a náramkové hodinky. V rovnakom časovom rozpätí dotyčný spáchal zločin podvodu, keď v obci podpisoval domácemu obyvateľstvu úradné legitimácie. Tým sa protiprávne vydával za verejného úradníka. Ďalej sa pravdepodobne 15. augusta 1942 v tej istej obci dopustil prečinu proti bezpečnosti, keď hodil na štekajúceho psa ručný granát. Menovaný pri tomto nebezpečnom čine nechtiac zranil seba a jednu civilnú osobu ženského pohlavia. Jeho vyčíňanie však pokračovalo, keďže hneď na to sa dostal do šarvátky so starým mužom, ktorému patril spomínaný pes. Starec mu vyčítal jeho zabitie, následne ho Jozef Sopko povalil a surovo kopol do hlavy. Takto sa dopustil zločinu zabitia, pretože napadnutý onedlho podľahol svojim zraneniam. V rovnaký deň sa vyhrážal smrťou 6 ženám, ktoré následne okradol o jedny náramkové hodinky, čím sa dopustil zločinu lúpeže. Záznamy a vypočúvacie protokoly ďalej uvádzajú, že Jozef Sopko bol k svojim obetiam mimoriadne brutálny a vulgárny. 19. septembra 1942 v obci Martanskaja chytil za prsia neznámu ženu a následne ju fyzicky napadol. Počas svojho vyčíňania v obciach Gulkeviči a Martanskaja sa dopustil zločinu násilného smilstva, keď znásilnil minimálne 4 ženy. Svojím obetiam hrozil smrťou, pričom jedna osoba utrpela vážnu ujmu na zdraví. Posledným skutkom, ktorého sa dopustil, bol prečin porušenia subordinácie. 19. septembra 1942 nerešpektoval výzvy na slušné správanie vyslovené od nadriadených čatníka Damašeka a desiatnika Krčmára. Vulgárne sa oboril na čatára Damašeka so slovami: „Ty h.... jedno šupácke, až ťa hodím na stenu, len h.... z teba ostane.“ Svoju prízemnosť dokázal aj svojím ďalším výrokom pred rotníkom Jurišom: „Ja j.... aj celú Rýchlu divíziu, lebo to nie ani Rýchla divízia, ale len p..., lebo chlapi si tu len vajcia vŕľajú.“ Celkovo bol strelník Jozef Sopko obžalovaný z 5 závažných zločinov a 2 prečinov, ku ktorým sa aj priznal. Všetky spomínané činy uskutočnil sám, so zbraňou v ruke, a takmer vždy i pod vplyvom alkoholu. Jeho konanie bolo mimoriadne brutálne, násilné a všetkým svojim obetiam sa vyhrážal smrťou.²⁶ Tento prípad bol i na pomery na fronte pomerne extrémny, pričom sú v ňom obsiahnuté nielen činy z prvej a druhej subkategórie, ale aj iné zločiny a prečiny.

²⁶ VHA BA, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné a dôverné, Sopko Jozef – trestné oznámenie, sept. – okt. 1942, č. j. 25.611.

Počas skúmania tohto prípadu nedošlo k dopátraniu sa k rozsudku. Samotné bádanie bolo zamerané len na materiály týkajúce sa roku 1942. Rozsudok k danému prípadu môže byť obsiahnutý v materiáloch s neskorším dátumom.

Druhá kategória zahŕňa krádeže, ktoré boli páchané vo vnútri *Rýchlej divízie* a medzi jej príslušníkmi. Táto kategória sa dá opäť diferencovať na dve subkategórie. V prvej sú obsiahnuté krádeže, ktoré vykonávali jednotliví príslušníci *Rýchlej divízie*, pričom ich počínanie bolo namierené proti ich vlastným kolegom. Táto subkategória zahŕňa množstvo drobných krádeží potravinových článkov a rôznych iných predmetov. V roku 1942 sa však na fronte začali množiť závažné a hromadné krádeže súkromných predmetov a súčiastok vojenskej výstroje z batohov mužstva, ktoré boli uskutočňované pri prevozoch týchto vecí alebo priamo z miest ich uskladnenia. Jeden takýto hromadný prípad sa odohral niekedy v priebehu septembra 1942, kedy došlo k vykradnutiu batohov príslušníkov štábnej rotý pešieho pluku 21. Z batohov boli odcudzené rôzne súkromné, ale aj erárne veci, ako fotoaparáty, civilné oblečenie, spodná bielizeň, mydlá, deky, uteráky, konzervačný materiál a pod. To, že tento prípad bol veľmi závažný a mal negatívny dopad na morálku mužstva, bolo zachytené v správe 2. oddelenia veliteľstva *Rýchlej divízie* zo začiatku októbra 1942: „*Vec je veľmi závažná. Postihnutého mužstva podobnou krádežou je veľa a je veľmi rozhorčené, preto prosím o dôkladné vyšetrovanie.*“ Hoci sa rozbehlo intenzívne vyšetrovanie, v rámci bádania v archívnych materiáloch sme sa nedopátrali ku konečnému výsledku vyšetrovania. Objasňovanie tohto prípadu pokračovalo v decembri roku 1942, kedy bolo ukončené i vlastné bádanie. Prípad bol mimoriadne zamotaný a zo záznamov vyplývalo, že bolo veľmi náročné dopátrať sa k páchatel'ovi, resp. páchatel'om.²⁷

Veľmi časté boli aj hromadné vykrádania balíkov zasielaných prostredníctvom poľnej pošty. Tento problém bol popísaný v nariadení Ministerstva národnej obrany číslo 111.406 zo dňa 24. decembra 1942: „*V poslednom čase sa množia prípady vykrádania balíkov zasielaných do poľa a zo strany odosielateľov stále sťažnosti, pri ktorých je upodozrievaná vojenská správa a poštové úrady. Vyšetrovaním takýchto prípadov som zistil, že balíky sú vykrádané v najčastejších prípadoch pri doprave od poľnej pošty na veliteľstvo poľnej jednotky, resp. pri doprave balíkov adresátovi.*“ Takéto prípady bolo náročné vyšetriť, pretože na distribúcii balíkov sa podieľalo mnoho osôb v pomerne veľkých časových intervaloch. Zabrániť opakovanému vykrádaniu mal apel „*na kamarátsky cit, ktorý na fronte nech nepozná hraníc v snahe uľahčiť si vzájomne všetky ťažkosti*“. Ďalším opatrením bolo zavedenie evidencie balíkov odobraných na poľnej pošte a zriadenie doručovacích kníh, do ktorých sa mali adresáti zásielok zapisovať. Kontrolnú funkciu mali podľa nariadenia plniť

²⁷ VHA BA, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné, Prehliadka voj. tlumokov, sept. až nov. 1942, č. j. 25.558.

aj spravodajské orgány *Rýchlej divízie*, ktoré sa mali z času na čas presvedčiť, či boli všetky balíky riadne a včas doručené.²⁸

Druhá subkategória zachytáva činy, pri ktorých došlo k odcudzeniu predmetov patriacich divízii slovenskými vojakmi. Väčšinu prípadov spadajúcich do druhej subkategórie možno charakterizovať ako činy, ktoré vykonávali zväčša jednotlivci samostatne, pričom menej často dochádzalo k organizovaným a rozsiahlejším krádežiam s cieľom získať väčší počet článkov. Takto nadobudnuté predmety najčastejšie slúžili na osobné použitie páchatel'ov. Vojaci si takýmto nelegálnym spôsobom zaobstarávali položky, ktoré im napr. mohli len chýbať, ako zimná výbava, deky, náhradné súčiastky a pod. Nezriedka išlo o krádeže erárnych vecí z vojenských skladov, ako tomu bolo v prípade strelníka Františka Droppu z 15. septembra 1942. Menovaný sa v tom čase dopustil zločinu krádeže, keď počas konania strážnej služby ukradol zo skladu, ktorý strážil, jedny gumové čižmy v hodnote 150 Ks. Krádež vojenského vybavenia sa považovala za vážnu vec, keďže tým mohla byť narušená bojaskopnosť divízie. Aj vzhľadom na to, bol aktérovi udelený nepodmienečný trest 6 mesiacov ťažkého žalára, zostreného samoväzbou počas trvania posledných 14 dní.²⁹

Z dôvodu vysokého nedostatku prepravných kapacít a značnej miery ich opotrebovania, boli exponovanými objektmi krádeží takisto automobilové súčiastky. Tieto prípady začínali byť postupne veľmi frekventované, pričom sa nimi zaoberá aj denný rozkaz č. 2 zo 6. augusta 1942 adresovaný príslušníkom dopravného automobilového pluku *Rýchlej divízie*: „Zistil som, že medzi vodičmi pluku sa vyskytujú prípady krádeže súčiastok vozidiel. Takéto prípady svedčia o nízkej duševnej úrovni nášho vojaka, kazia česť a dobré meno pluku a armády a privádzajú kamaráta do trápnej situácie. Zakazujem, čo najprísnejšie takéto jednanie a proti vinníkom zakročím v budúcnosti, čo najprísnejšie.“³⁰ Presne v intenciách takýchto činov sa odvíjala aj krádež pneumatiky z dňa 15. novembra 1942. Krádež bola vykonaná strelníkom Františkom Staníkom, ktorý v spomínaný deň doviezol nadporučíka Donovala, veliteľa pionierskej roty 2, do obce Kutajskaja na rozpravu s predstaviteľmi 3. oddelenia štábu *Rýchlej divízie*. Menovaný využil voľný čas a odcudzil náhradnú pneumatiku z osobného automobilu číslo 2078, ktoré patrilo vyššie uvedenému 3. oddielu. Pneumatiku neskôr namontoval na ním používaný automobil, čo nasledujúci deň zistila

²⁸ VHA BA, f. RD, šk. 22, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné a dôverné, Vykrádanie balíkov do poľa – neprístopnosti, 22. jan. 1942, č. j. 25.882.

²⁹ VHA BA, f. RD, šk. 92, inv. č. 236, peší pluk 20, Dôverné rozkazy pešieho pluku 20, Dôverný rozkaz č. 58, 14. okt. 1942.

³⁰ VHA BA, f. RD, šk. 200, inv. č. 803, Dopravný automobilový pluk (ďalej len DAP), Denné rozkazy DAP, Denný rozkaz č. 2, 6. aug. 1942.

pátrajúca žandárska hliadka.³¹ Čin vykonaný strelníkom Františkom Staníkom bol typickým príkladom krádeže, pri ktorom sa páchatel snažil získať rýchlym spôsobom potrebnú automobilovú súčiastku z iného vozidla patriaceho *Rýchlej divízii*. Tieto činy boli dôkazom toho, že *Rýchla divízia* trpela všeobecným nedostatkom a vojaci to riešili práve takýmto konaním. Príslušníci armády sa častokrát podobali na lúpežné bandy, snažiac sa zabezpečiť si potrebné články rôznymi, a teda aj nevyberanými spôsobmi. Toto všetko sa potom prejavovalo na veľmi zlej morálke mužstva, čo sa podieľalo aj na celkovo nízkej bojovej hodnote divízie.

Krádeže alkoholu, cigariet a čierny trh

Samostatnú kapitolu predstavovali krádeže, ktoré sa týkali alkoholu a tabakových výrobkov. V materiáloch, žiaľ, nie sú k dispozícii súhrnné čísla, ktoré by porovnávali ich frekvenciu v porovnaní s ostatnými krádežami. I napriek tomu vyplýva ako z archívnych materiálov, tak aj zo spomienok zainteresovaných, že odcudzenia alkoholu a cigariet boli na dennom poriadku a takéto články patrili k jedným z najžiadanejších na fronte.

Tieto návykové látky boli predmetom krádeží nielen v malých – pre vlastnú spotrebu, ale aj vo veľkých množstvách. Typickým príkladom menšej až strednej krádeže tohto druhu bol prípad z 21. novembra 1942, kedy „*bolo ukradnutých účtovníkovi SVP [Stotina veliteľského pluku] 1 600 kusov cigariet „Detva“ a 300 kusov cigariet „Egypt“. Vyšetrenie straty cigariet nevedlo k cieľu*“. Hoci spomínané prvotné vyšetrenie neodhalilo vinníkov, už 2. decembra 1942 bola vykonaná ďalšia krádež v proviantnom sklade delostreleckého pluku 11, pričom páchatelia boli dopadnutí. Z najväčšou pravdepodobnosťou išlo o rovnakých páchatel'ov, ktorí boli aktérmi skutku z 21. novembra 1942.³²

Príklad závažného zločinu krádeže, na ktorom sa podieľali traja príslušníci *Rýchlej divízie* – desiatnik Jozef Škoda, slobodník Štefan Kovál' a strelník František Nemergút, bol zachytený v záznamoch divízie takto: „*Dňa 17. 5. 1942 v noci v Bielojarovke, keď slob. Kovál' ako strážny na stanovišti bol proti strážnym pravidlám vymenený des. Škodom, oba [slobodník Štefan Kovál' a strelník František Nemergút] odišli podľa predchádzajúceho dohodnutia ku skladu IP-11 a otvoriac pakľúčom dvere skladišťa, odcudzili z neho jednu debnu cigariet „Tatra“ v cene 9 385 Ks...*“³³ Následne bola táto debna uskladnená v dome

³¹ VHA BA, f. RD, šk. 22, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné, Trestné oznámenie, 17. nov. 1942, č. j. 25.717.

³² VHA BA, f. RD, šk. 156, inv. č. 549, Del. plk. 11, Spisy obyčajné, Náhrada ukradnutých cigariet – prosba, 8. dec. 1942.

³³ VHA BA, f. RD, šk. 92, inv. č. 236, Motorizovaný peší pluk 20 (ďalej len Mot. p. plk. 20), Dôverné rozkazy, Dôverný rozkaz č. 65, 17. nov. 1942.

občana Belousova, v ktorom malo dôjsť k ich prerozdeleniu medzi aktérov krádeže. Väčšia časť cigariet bola nájdená v spomínanom dome poľným žandárstvom a zločin krádeže bol úspešne vyšetrený. Rozsudkom poľného súdu zo dňa 26. októbra 1942 boli všetci traja páchatelia odsúdení na nepodmienečné tresty ťažkého žalára individuálne v rozpätí trvania od 9 do 15 mesiacov, navyše zostreňného každý mesiac jedným pôstom a samoväzbou koncom 1., 5. a 9. a prípadne aj 12. mesiaca trestu po dobu 14 dní. Taktiež páchatelia stratili volebné práva do obcí na dobu 3 rokov. V prípade desiatnika Jozefa Škodu a slobodníka Štefana Kováľa došlo aj k degradácii na strelníka.³⁴ Tresty vymerané v tomto prípade boli pomerne prísne vďaka hodnote či množstvu odcudzeného tovaru a kvôli spôsobu, akým bol celý skutok uskutočnený a naplánovaný.

Jednoduchší, menej závažný, ale o to viac typickejší bol prípad z 19. decembra 1942, kedy na žandársku stanicu v Klúčeváji prišiel slobodník nemeckej armády Peter Schnieder a oznámil krádež červeného francúzskeho vína. Ako sa neskôr ukázalo, došlo k ukradnutiu asi 147 litrov tohto vína zo suda, ktorý stál pri dverách kancelárie nemeckého 4. oddielu 235. delostreleckého pluku nemeckej armády v Klúčeváji. Podozrenie a stopy viedli k slovenským vojakom 5. batérie 2. oddielu delostreleckého pluku 11. Celú krádež vyšetřovala žandárska hliadka strážmajstra Jána Chlapíka, Jána Staňáka a Štefana Olexu. Po tom, čo strážmajster Ján Chlapík informoval veliteľa 5. batérie nadporučíka Júliusa Fleška, že podozrieva jeho mužov z krádeže, nadporučík Július Fleško prehlásil: *„To je ľahko povedať. Nemci si mohli už víno aj sami popiť. Hľadajte si, či niečo nenájdete. Ja zajtra odchádzam a potom ma môžu s vínom v ríť bozať.“*³⁵ Toto bol pri vyšetřovaní mnohých prípadov na fronte, nielen krádeží, závažný problém. Jednotky boli častokrát v pohybe, a preto nebol dostatok času a ani prostriedkov na riadne prešetřenie takýchto incidentov.

Keďže z podozrivých vojakov nikto nechcel spolupracovať, žandárska hliadka začala prehl'adávať všetky okolostojace automobily 5. batérie, až narazila na nákladné auto číslo

Napriek tomu, že sa daný skutok odohral ešte 17. mája 1942, teda mimo nami v úvode vymedzeného skúmaného časového intervalu, sme sa rozhodli ho v texte použiť aj preto, lebo vyšetřenie tohto skutku a následné uverejnenie rozsudku bolo vykonané v nami sledovanom časovom úseku, t. j. v tomto prípade v novembri 1942. Primárne však tento prípad poslužil v štúdiu ako ukážka väčšieho a organizovaného trestného činu.

V inom materiáli bola cena odcudzených cigariet vyčíslená rozdielne na 9 585 Ks. Pozri *VHA BA*, f. RD, šk. 59, inv. č. 167, Del. plk. 11, Denné rozkazy, Denný rozkaz č. 9, 8. nov. 1942.

³⁴ *VHA BA*, f. RD, šk. 92, inv. č. 236, Motorizovaný peší pluk 20, Dôverné rozkazy, Dôverný rozkaz č. 65, 17. nov. 1942.

Strelníka Františka Nemergúta nebolo možné degradovať, keďže jeho hodnosť strelník bola najnižším možným označením v armáde. Táto hodnosť bola používaná počas vojnovnej Slovenskej republiky, pričom jej dnešným ekvivalentom je označenie vojak.

³⁵ *VHA BA*, f. RD, šk. 22, inv. č. 50, VRD – Poľné žandárstvo, Spisy tajné, Belfa Jozef rtk. z pov. a spol. – krádež vína, 21. dec. 1942. č. j. 25.831.

42.758, v ktorom sedel podnapitý slobodník Jozef Hollý. Prikrývka, ktorá bola v jeho kabíne, vykazovala obliatie červeným vínom. Slobodník Jozef Hollý bol následne vypočutý a vyšetrovaním sa zistilo, že na kradnutí a pití spomínaného vína sa podieľali takmer všetci vojaci batérie. Pretože víno bolo nakoniec vrátené nemeckým vojacom z vianočného prídelu 5. batérie a onedlho malo dôjsť k presunu, nikto z vinníkov nebol potrestaný a celý spis bol odložený ad acta.³⁶

Na základe vlastného výskumu by sa dali uviesť tri hlavné dôvody, prečo boli tabakové výrobky, ale najmä alkohol natoľko žiadaným tovarom, pre ktorý sa mnohí vojaci dopúšťali i krádeží. Prvým a najdôležitejším dôvodom bolo, že alkohol a cigarety sú odjakživa spoločenskými a relaxačnými drogami. Vojaci, bojujúci na fronte už mnoho mesiacov, sa snažili konzumáciou alkoholických nápojov v tejto pohnutej dobe uvoľniť, zabaviť, resp. zabudnúť na samotu a dennodennú hrozbu zranenia a smrti, ktorá sa, bezpochyby, v mnohých prípadoch podpísala na ich zhoršenom psychickom zdraví.

Alkohol mal pritom aj rýdzo praktické využitie, ktoré často využívali najmä poľní lekári. Slovenskí vojaci na fronte trpeli nedostatkom takmer všetkého, a teda aj liekov či iného zdravotníckeho materiálu. Ako uvádza frontový lekár Karol Virsík, alkohol sa dal použiť na liečenie nielen menej závažných problémov, ako napr. črevná nákaza, ktorú liečil podávaním prvotriedneho rumu, ale aj pri operáciách: *„Vybavenie ošetrovne je veľmi jednoduché. Dokopy máme dva skalpely. Chirurg Šimon Omaník ich osobne brúsi na kameni a sterilizuje v otlčenom lavóre s horiacim špiritusom. Požadované princípy sterility sú nám vzdialené na hony. Pri anestézii podávame alkohol a v horších prípadoch aj drevenú narkózu. Druhú metódu aplikuje ošetrovateľ pažbou pušky, čo spôsobuje slabší otras mozgu. Operujeme bez rukavíc, ale rany sa napodiv zázračne hoja.“*³⁷ V tomto úryvku je vidieť, v akých katastrofálnych podmienkach pracovali poľní lekári, pričom hlavné využitie alkoholu bolo pri sterilizácii nástrojov, ba dokonca aj ako narkóza pri operáciách.

Treťou hlavnou výhodou kvalitného alkoholu a cigariet bola ich zmeniteľnosť. Častokrát boli používané ako platidlo a dali sa vymeniť na východnom fronte prakticky za čokoľvek, keďže boli mimoriadne žiadané. Zaujímavá je aj príhoda, ktorú vo svojich pamätiach popisuje vyššie spomínaný frontový lekár Karol Virsík. Poručík a pobočník jedného nemeckého generála z 1. pancierovej armády generálplukovníka Ewalda von Kleista prišiel údajne 22. septembra 1942 za Karolom Virsíkom prosiť o cigarety, keďže sa dozvedel,

³⁶ VHA BA, f. RD, šk. 22, inv. č. 50, VRD – Poľné žandárstvo, Spisy tajné, 21. dec. 1942, 2. jan. a 5. jan. 1943, č. j. 25.831, 25.842.

³⁷ VIRSÍK, ref. 21, s. 108 a 127.

že on ich vlastní veľa, a pritom je nefajčiar. Celkovo mu bolo odovzdaných 201 cigariet pre nemeckého generála. Prekvapenie prišlo nasledujúceho dňa, keď k poľnej ošetrovni prišlo nemecké nákladné auto, z ktorého šofér, ako prejav vďaky za darované cigarety, nechal vyložiť sud vína a prepravku šampanského.³⁸ Spomínaná príhoda je, samozrejme, ťažko overiteľná, ale vypovedá o veľkej hodnote takéhoto druhu tovaru. Šampanské, ktoré dostal lekár Karol Virsík za cigarety, pritom predstavovalo luxusný tovar, ktorý bol žiadaný najmä medzi dôstojníkmi.

Dopyt po alkoholických nápojoch bol veľký a na jeho uspokojení sa podieľalo aj mnoho načierno vybudovaných páleníc. Dňa 13. decembra 1942 uskutočnili v obci Kutajskája príslušníci slovenskej žandárskej hliadky a miestnej polície domovú prehliadku v dome občana Poznaka Jalekseja Fieodoroviča. Prehliadka bola vykonaná na základe podozrenia, že v danom dome sa načierno vyrába alkohol, ktorý podozrivá osoba mala následne predávať slovenským vojakom a civilnému obyvateľstvu. Prístroj na pálenie alkoholu sa v dome skutočne našiel a vypočúvaním bolo zistené, že Poznak Jaleksej Fieodorovič viackrát vyrobil destilát z jabĺk a hrušiek, a následne ho skonzumoval s príslušníkmi *Rýchlej divízie*, ktorí boli u neho ubytovaní. Celý prípad bol nakoniec ukončený bez udelenia trestu, keďže bolo zistené, že štyria slovenskí vojaci ubytovaní v tomto dome nemali s výrobou načierno páleného alkoholu nič spoločné. Od potrestania bolo upustené aj v prípade majiteľa prístroja na pálenie alkoholu, ktorý údajne nevedel, že takýto počin je zakázaný. Poľahčujúcou okolnosťou pritom bolo to, že nelegálny alkohol nebol vyrábaný za účelom predaja.³⁹

Pri vyšetrovaní predchádzajúceho prípadu nebol kladený dôraz len nájdenie nelegálnej pálenice. Zisťovalo sa, či sú do tejto veci zapletení aj slovenskí vojaci, a či nedochádza k predaju finálnych produktov. Veľkým problémom počas vojny bol čierny trh. Mnoho špekulantov z radov nielen civilistov, ale aj vojakov sa snažilo špekulatívne či úžernícky obohatiť. Neobchodovalo sa len s cigaretami a alkoholom, ale prakticky so všetkým, čoho bolo nedostatok a po čom bol dopyt. Častokrát si nechávali vojaci posielat' z vlasti predmety, ktoré potom odpredali v Sovietskom zväze za vysoké ceny alebo ich vymenili za predmety omnoho cennejšie. V nariadení číslo 1094/42-II.b, vydaného veliteľom 17. nemeckej armády, ktoré platilo aj pre *Rýchlu divíziu*, sa písalo: „a) *Zakazuje sa akýkoľvek odpredaj osobných alebo v tuzemsku získaných ako aj privlastnených predmetov za peňažnú odmenu.* b) *Vymeniť predmety, ktoré boli riadnou cestou získané, je povolené. Zakázané je predmety vymeniť*

³⁸ VIRSÍK, ref. 21, s. 136-137.

³⁹ *VHA BA*, f. RD, šk. 22, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné, 14., Poznak Jaleksej Fieodorovič z Kutajskája – nepovolená výroba liehu, 17. dec. 1942 a 13. jan. 1943, č. j. 25.868.

úžernickým spôsobom. c) *Odpredaj alebo výmena akýchkoľvek služobných predmetov, obzvlášť súčiastok zimnej výstroje bude považované za vojenskú krádež najťažšieho druhu.*“ Z úryvku nariadenia teda vyplýva, že predaj v ňom zadefinovaných vecí na fronte nebol oficiálne možný. Majitelia mohli veci len vymeniť a aj to len tie, ktoré boli riadnou cestou získané. Závažným problémom bol aj predaj či výmena častí vojenskej výstroje. Týkalo sa to hlavne zimnej výstroje, keďže takéto jednanie potom mohlo spôsobiť ešte väčší nedostatok materiálu. V končenom dôsledku mohla byť narušená bojaschopnosť divízie, ktorá bola aj tak dosť nízka. Za predaj či výmenu služobných predmetov a výstroje sa trestalo ako za vojenskú krádež a spreneveru. Vo výnimočných situáciách mohol byť uložený dokonca aj trest smrti.⁴⁰ Treba podotknúť, že i napriek hroziacim trestom čierny trh a úžera prekvitali a bolo veľmi ťažké ich výraznejšie obmedziť.

Učebnicový príklad čierneho obchodu, pri ktorom dochádzalo k výmene a predaju takmer určite nelegálne získaných potravín úžernickým spôsobom, sa odohral 28. júna 1942 na Robotníckej ulici v obci Čistjakovo. Podľa svedka tu došlo k odpredaju slnečnicového oleja a múky príslušníkmi *Rýchlej divízie*. Vypočutím civilného obyvateľstva bolo zistené, že tí istí slovenskí vojaci predávali olej a múku na spomínanej ulici už viackrát. Z vyšetrovacích správ vyplýva, že očividne došlo k využitiu zlej situácie domáceho obyvateľstva, pričom spočiatku neboli požadované za tieto potraviny len peniaze: „*V predošlých časoch predávali múku a olej za zlato, striebro, látky a nádoby s drahokamami. Pretože už ľudia tieto veci nemajú, predávali olej po 10 RM [ríšskych mariek] za liter... Môžem tvrdiť s istotou, že títo vojaci prevádzali podobný obchod už viac mesiacov. Ako hlavný vinník, je mi známy jeden slovenský vojak, ktorý v mlyne Bjeloharovka odoberá pre RD [Rýchlu divíziu] múku a olej.*“ V správe bol uvedený i pravdepodobný spôsob, ako dochádzalo k získavaniu múky: „*Myslím, že svoj obchod prevádza tak, že z každého vreca určité množstvo múky odoberie a tak ju získava.*“⁴¹ Pre mnohých slovenských vojakov sa čierny trh stával veľmi výnosným obchodom.

Zaujímavé svedectvo o jednom z možných spôsobov získania nedostatkových potravínových článkov podal vo svojom *Zápisníku z východného frontu* príslušník poľných pekárni *Rýchlej divízie* Jozef Belko: „*V tom nám veľmi dobre pomohli cestovné rozkazy.*

⁴⁰ *VHA BA*, f. RD, šk. 80, inv. č. 232, p. plk. 20, Spisy tajné, Osobitný rozkaz o zákaze obchodovania s civilným obyvateľstvom, 22. nov. 1942.

⁴¹ *VHA BA*, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2. oddelenie, Spisy tajné, Poľné žandárstvo, jedn. 418, 16. júl 1942, č. j. 25.363.

Napriek tomu, že sa tento prípad stal 28. júna 1942 sme sa ho rozhodli, tak ako v prípade krádeže zo 17. mája 1942 (ref. 33), začleniť do štúdie. Spomínaný počin bol totiž ukázkovým príkladom nelegálneho odpredaja potravínových článkov.

Na rozkaz sa napríklad napísala cesta pre 30 osôb [mohlo ísť o fiktívnu cestu, resp. sa zámerne udával aj vyšší počet osôb] a potom sme na staničnom veliteľstve nemeckej armády dostali proviant na tri dni. Boli to konzervy, masť, paštéta, cigarety, chlieb, soľ, káva, cukor a podobne... Na posádke sme mali pisára, ktorý vypísal cestovný rozkaz vždy na iného, a tak sme sa striedali pri fasovaní proviantu od Nemcov.“ Jozef Belko ďalej píše, že s takto získanými potravinami sa údajne podelili s civilným obyvateľstvom, ktoré potom pieklo chlieb a koláče ako pre seba, tak aj pre slovenských vojakov.⁴² Takéto poskytovanie potravín domácomu civilnému obyvateľstvu bolo určite veľmi šľachetné, zo záznamov však vyplýva, že na fronte namiesto šľachetnosti kvitla skôr úžera, krádeže a čierny trh.

Spory medzi príslušníkmi nemeckej a slovenskej armády

Vojaci *Rýchlej divízie* nebojovali na východnom fronte izolovane, ale po boku nemeckých jednotiek, pričom boli podriadení nemeckému veleniu.⁴³ Pri kooperácii s *Wehrmachtom* či jednotkami *SS* dochádzalo medzi oboma stranami nezriedka k rôznym nedorozumeniam, sporom či jednaniam porušujúcich nielen armádne, ale aj civilné zákony. Pravdepodobne najčastejšími kriminálnymi činmi páchanými nemeckými vojakmi boli rôzne krádeže či nepovolené zhabania majetku civilného obyvateľstva. Tieto činy by sme mohli rozdeliť na dve základné kategórie. Prvá obsahuje krádeže a nepovolené zhabania civilného majetku vykonané nemeckými jednotkami v oblastiach, kde boli dislokované jednotky *Rýchlej divízie*, a teda za poriadok v týchto oblastiach či obvodoch zodpovedalo najmä poľné žandárstvo *Rýchlej divízie*. Do druhej spadajú krádeže konané nemeckými vojakmi na úkor slovenských a vice versa.

Pregnantným prípadom spadajúcim do prvej kategórie bol pokus z 30. septembra 1942, kedy sa príslušníci nemeckej armády nadporučík Heuscke a poddôstojník Ries snažili odcudziť zemiaky z poľa v obci Ssusdalskaja. Poručík Vaculík zasiahol a upozornil

⁴² BELKO, Jozef. *Zápisník z Východného frontu*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 39.

⁴³ V deň zapojenia sa slovenských jednotiek do obnoveného postupu na východnom fronte, t. j. 19. júla 1942 bola *Rýchla divízia* podriadená V. armádnemu zboru generála pechoty Wilhelma Wetzela. Tento zbor bol pritom súčasťou 17. armády generálplukovníka Richarda Ruoffa. K zmene došlo 31. júla 1942, kedy bola divízia pridelená k LVII. tankovému zboru generálporučika Friedricha Kirchnera. Tento patrila pod velenie známej 1. tankovej armády generálplukovníka Ewalda von Kleista. Avšak už v druhej polovici augusta 1942 došlo k preradeniu LVII. tankového zboru spolu s *Rýchlou divíziou* do zostavy 17. armády. Posledná zmena umiestnenia *Rýchlej divízie* v roku 1942 sa udiala koncom novembra, kedy boli slovenské jednotky na Kaukaze zaradené do skupiny generála von Förstera. Pozri BYSTRICKÝ, Jozef. *Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942*. In *Vojenská história*. 2001, roč. 5, č. 1, s. 47 a 63. a ŠTIBRAVÝ, Viliam. *Boj o kótu 260 (Slovenská Rýchla divízia na Kaukaze v auguste a septembri 1942)*. In LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II. Zborník príspevkov z druhého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava*. Lúka 9. – 10. apríla 2003. Bratislava : Merkury, 2003, s. 235.

spomínaných aktérov, aby nebrali zemiaky, keďže sa nachádzajú v obvode slovenskej *Rýchlej divízie*. Vojaci nakoniec odišli bez toho, aby niečo odcudzili. Záznamy udávajú, že celá udalosť bola nakoniec prešetrená veliteľom nemeckého žandárstva z obce Bakinskaja. Z dochovaných záznamov sa však nedozvedáme ako, resp. či boli obaja aktéri potrestaní.⁴⁴

Podobný skutok sa udial 13. septembra 1942, kedy do osady Cvjaškov, spadajúcej pod právomoc *Rýchlej divízie*, prišlo 8 nemeckých vojakov, ktorým sa podarilo odcudzit' celú úrodu zemiakov uloženú v sklade kolchozu. Takéto lúpežné nájazdy boli pomerne frekventované, čoho dôkazom bol opätovný príchod nemeckých vojakov do spomínanej osady nasledujúceho dňa. Popis danej udalosti, sprostredkovaný Starostom Cvjaškova Ivanom Andrejenkom Štefanovičom, je v záznamoch *Rýchlej divízie* zapísaný takto: „*Dňa 14. IX. 1942 prišlo do osady asi 15 nemeckých vojakov... Títo vojaci zobrali všetky kravy čo boli v osade bez toho, aby sa boli pýtali starostu. Starosta hovoril nemeckým vojakom, že podľa nariadenia 2. odd. slov. veliteľstva [2. oddelenia slovenského veliteľstva] osada Cvjaškov patrí do úseku tohto veliteľstva. Ukázal im tiež patričný doklad o tomto. Nemeckí vojaci nereagovali na to, starostovi dali 1 500 rubľov a povedali mu, že celú túto osadu vyevakujú. Pri tomto jednaní prišiel do osady tiež jeden iný nemecký dôstojník, ktorý hovoril skupine vojakov, že nemôžu zobrať všetky kravy, že niečo majú nechať, avšak bez výsledku. Tento dôstojník kúpil 4 húsky a riadne zaplatil po 30 rubľov. Horeuvedená skupina vojakov zobrala 10 kusov, avšak len po 10 rubľov.*“⁴⁵ V tomto prípade pravdepodobne nešlo o nemeckým veliteľstvom povolenú ťažbu z miestnych zdrojov, ale o živelné odcudzenie majetku, ktoré bolo vykonané v cudzom vojenskom obvode v rozpore s nariadeniami. Pozoruhodné bolo aj počínanie istého nemeckého dôstojníka, ktorý riadne zaplatil za ním odobrané položky.

Treba si však uvedomiť, že drobné, ako aj hromadné krádeže v jednej oblasti mohli byť praktikované zároveň nielen nemeckými, ale aj slovenskými vojakmi. Túto skutočnosť potvrdzuje aj zistenie poľného žandárstva *Rýchlej divízie* z 30. septembra 1942: „*Hlásim, že v obci Ssusdalskaja boli krádeže páchané jednako vojskom nemeckým a tiež vojskom slovenským pri presune vojenských jednotiek a to v čase od 20. augusta až do dňa 25. septembra 1942 najmä ošípaných, oviec, teliec a hydiny.*“ V hlásení sa ďalej uvádza, že celkovo bolo takto okradnutých 36 tamojších občanov. Krádeže v tejto obci boli v danom období časté, keďže celú obec s počtom 1 042 obyvateľov strážilo len 11 príslušníkov miestnej milície. Vyšetrovanie týchto činov bolo neúspešné, pretože sa nepodarilo nikoho

⁴⁴ VHA BA, f. RD, šk. 9, inv. č. 37, VRD – 2. odd., Spisy tajné a dôverné, Pokus krádeže v obci Ssusdalskaja, 5. okt. 1942, č.j. 25.653.

⁴⁵ VHA BA, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné, Úradný záznam, 15. sept. 1942, č. j. 25.577.

usvedčiť a ani nikoho zaistiť. Počnúc 25. septembrom 1942 bola miestna milícia doplnená o päťčlennú vojenskú stráž, ale ani toto navýšenie nestačilo na zabezpečenie poriadku v obci.⁴⁶ Neúspechom sa často končili i ostatné prípady vyšetovania krádeží, keďže vojská boli v pohybe, čo výrazne sťažovalo preukázanie viny.

Veľký problém pre civilné obyvateľstvo nespôsobovali len hromadné krádeže a nepovolené rekvirácie, ale aj samotný príchod veľkého počtu vojakov do menšieho mesta či dediny. V auguste 1942, keď sa nemecké a takisto slovenské jednotky doslova valili od rieky Don smerom na Kaukaz, začal byť urgentný nedostatok pitnej vody. Denné teploty v lete pritom dosahovali pravidelne viac než 45 °C. Príslušník *SS divízie Wallonia* vo svojom denníku opísal problémy s vodou takto: „*Pití vlastně bilo největším problémem... Ušli jsme deset i dvacet kilometrů, aniž bychom narazili na litr pitné vody. Na slunci hnily jen zelené kaluže. Naši vojáci si lehali na břicho a chlemtali toto zkažené bahno... Jen naše kolona čítala přes dvacet tisíc mužů. Každé tři až čtyři kilometri vedla cesta vesnicí. Ve vesnici byla studna nebo několik studen pro místní obyvatelstvo a k napájení dobytka v těch několika desítkách chalup. Čelo kolony brzy veškerou vodu vyčerpalo. Zakrátko na vojáky zbylo jen bahno. Tisíce pěšáků a stovky koní za nimi nacházely už jen prázdné studny úplně bez vody.*“⁴⁷ Takýto príchod niekoľkotisícového vojska, niekedy i viackrát za deň, dokázal zdevastovať danú oblasť, keďže došlo doslova k vyčerpaniu vodných zdrojov na určitú dobu. Hoci tieto prípady nespádajú do kriminálnej oblasti, i napriek tomu by sa dalo povedať, že išlo de facto o rekviráciu vody. Vo vtedajších vysokých teplotách to bola asi tá najpodstatnejšia vec, ktorou daná oblasť disponovala.

Príkladom krádeže spadajúcej do nami určenej druhej kategórie bol prípad z 1. októbra 1942, kedy do obce Kutajskaja dorazili 3 príslušníci nemeckej armády a snažili sa bez povolenia vziať seno patriace slovenskému pešiemu pluku 20. Po intervencii poručíka Bibena museli od svojho zámeru ustúpiť. Týmto sa však celý incident neskončil, keďže jeden z trojice nemeckých vojakov sa rozhodol neodísť na prázdno a zamieril si to na posádkové veliteľstvo, kde boli umiestnené automobily a kone pešieho pluku 20. V hlásení o jeho počínaní sa uvádza: „*Nemecký vojak vybral si 2 kone a keď mu podkonák [pôvodom ruský prebehlik] nechcel kone dať a povedal, že sú to kone štábnej roty, tento mu vylepil zaucho a ušiel i s koňmi.*“⁴⁸

⁴⁶ *VHA BA*, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné, Obec Ssusdalskaja, hromadné krádeže, výsledok šetrenia, 30. sept. 1942, č. j. 25.624.

⁴⁷ DEGRELLE, Léon. *Tažení v Rusku 1941 – 1945 s SS divizí Wallonie na východní frontě*. Praha : Elka Press, 1996, s. 91-92.

⁴⁸ *VHA BA*, f. RD, šk. 21, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy tajné, 3. okt. 1942, č. j. 25.633.

Na východnom fronte boli kone nesmierne potrebným dopravným a ťažným prostriedkom.⁴⁹ Vďaka tomu boli často predmetom krádeží, o čom svedčí aj hlásenie z 20. decembra 1942, podľa ktorého boli prípady krádeže týchto zvierat patriacich *Rýchlej divízii* príslušníkmi nemeckej armády „na dennom poriadku.“ Takéto činy sa postupom času množili a slovenské velenie muselo zareagovať na danú situáciu. Za zaujímavú by sa dala považovať reakcia podplukovníka Jána Malára, ktorá sa týkala krádeže 5 ťažných koní patriacich delostreleckému pluku 31 z 25. novembra a 3. decembra 1942. Hoci krádež bola vykonaná príslušníkmi nemeckej armády, za hlavných vinníkov označil práve osoby zodpovedné za tieto kone: „*Vinu v oboch prípadoch nesú pohoniči, lebo z najprostého nedostatku zmyslu pre najelementárnejšie povinnosti, nepostarali sa o dostatočný dozor pri koňoch.*“ V správe bola ďalej vyjadrená pochybnosť o úspešnom vyriešení tohto prípadu a prinavrátaní koní: „*Pátranie zostane vždy bezvýsledné... Kone sú už dávno vo vzdialených, teraz neprípustných úsekoch susedných divízií a prípisy jednajúce o pátraniach nikto nerešpektuje.*“ Na záver podplukovník Jan Malár navrhuje, aby vzniknutú škodu nahradili vozataji, pretože celá situácia vznikla vďaka ich nedisciplinovanosti a povrchnosti. Takéto vyriešenie prípadu malo byť zároveň „*najúčinnejším prostriedkom k zamedzeniu ďalších neprístojností tohto druhu*“.⁵⁰ Skutočne sa dá takýto prístup považovať za progresívny, keďže mnoho odcudzení bolo uskutočnených tak, ako je uvedené v tomto texte, vďaka nedbanlivosti a následné pátranie zväčša k ničomu neviedlo.

Problémy v slovensko-nemeckej kooperácii na východnom fronte sa neprejavovali len krádežami, ale aj rôznymi inými činmi, ktoré mali často kuriózný charakter. Hlásenie z 19. augusta 1942 vypovedá o probléme, ktorý narušoval orientáciu a zásobovanie slovenských jednotiek: „*Zistil som, že príslušníci nemeckých jednotiek prelepujú orientačné a smerové tabuľky jednotiek RD [Rýchlej divízie] značkami nemeckými, alebo ich odtrhávajú. Týmto jednaním sťažujú orientáciu slovenských jednotiek a stáva sa potom, že niektoré,*

⁴⁹ Význam koní na východnom fronte sa dá vydedukovať už len z ich obrovského nasadeného počtu. V roku 1941 použilo nacistické Nemecko na útok proti Sovietskemu zväzu nielen 3 350 tankov a 600 000 motorových vozidiel, ale aj 625 000 koní. Pozri WALSH, Stephen. *Stalingrad (1942 – 1943) : Pekelný kotol*. Praha : Ottovo nakladateľství, 2003, s. 14.

Význam konskej sily v roku 1942 ešte viac vzrástol nielen vďaka neschopnosti nemeckého priemyslu nahradiť stratené motorové vozidlá, ale aj kvôli katastrofálnemu nedostatku pohonných hmôt. Najviac nemecké *armádne skupiny Sever a Stred* zostali de facto neschopné väčšej mobilnej útočnej akcie. Hlavným cieľom pre nemeckú ofenzívu roku 1942, zjednodušene povedané, už nebolo zničiť protivníka jedným mohutným náporom, ale spôsobiť mu čo najväčšie straty a hospodárske škody. Pozornosť Adolfa Hitlera sa preto uprela na jedinú bojaschopnú *armádu Juh*, ktorá mala za cieľ obsadiť kaukazské ropné polia. Tým malo byť narušené zásobovanie sovietskych armád pohonnými látkami, a naopak malo dôjsť k ich dostatočnému prísunu pre nemeckú armádu a jej spojencov.

⁵⁰ *VHA BA*, f. RD, šk. 22, inv. č. 50, VRD – 2. odd., Spisy dôverné, Krádež koní príslušníkmi nem. armády, šetrenie, 27. dec. 1942, č. j. 25.814.

hlavne zásobovacie správy zablúdia a veľkou okľukou a oneskorene sa dostávajú k RD.“ Uvedené hlásenie bolo odovzdané nemeckej strane, ktorá mala za úlohu prostredníctvom vyšších veliteľstiev zamedziť opakovaniu takéhoto konania.⁵¹ Keďže podobné hlásenia sa v neskorších dokumentoch divízie nevyskytujú, dá sa usúdiť, že spomínaná požiadavka formulovaná slovenskou stranou na prerušenie takéhoto konania bola úspešná.

K problémom dochádzalo na fronte i kvôli zdanlivo banálnym veciam, ktoré však v tej dobe mali zásadný význam. Vojaci vtedy často siahli po radikálnom riešení napríklad aj kvôli ubytovaniu. Hlásenie slovenského poľného žandárstva zachytáva takýto prípad: *„Hlásim, že dňa 27. októbra 1942 o 16. hod. vošiel do ubytovania štábnej roty, pešieho pluku 20 „Matúš“ na Leninovej ulici číslo 3 v Klučovej nadporučík Rockstroh – príslušník nemeckej brannej moci... vytiahol ručný granát [na niekoľkých príslušníkov Rýchlej divízie] z ktorého odstránil poistnú matku a kričal: ‚Keď nepôjdete von dobrovoľným spôsobom, tak pôjdete násilím von, lebo hodím granát.‘*“ Celá situácia bola nakoniec vyriešená dialógom a stiahnutím slovenských vojakov zo spomínaných ubytovacích priestorov. Nadporučík Rockstroh mal totiž povolenie ubytovať vojakov svojho útvaru na danom mieste, ale rota *„Matúš“* nestihla dotedy priestory opustiť, keďže sa v nich nachádzali ranení a chorí vojaci. Celá priam výbušná situácia pritom vznikla kvôli nedostatku informácií a prehnanému jednaniu nemeckého dôstojníka, ktorý najprv konal, a až potom sa pýtal.⁵²

Takéto incidenty spolu s podmienkami na fronte a nechutou veľkej časti slovenských vojakov bojovať v tejto vojne spôsobovali zhoršenie vzťahov s nemeckou stranou. Preto často stačila malá iskra na to, aby sa rozoreli pomerne silné emócie, čo znižovalo už aj tak slabú akcieschopnosť *Rýchlej divízie*. Príkladom je vyjadrenie sa príslušníka pešieho pluku 20, desiatnika Aloisa Mocza, ktoré spustilo reťazovú reakciu u jeho spolubojovníkov. V trestnom oznámení, podanom na spomínaného aktéra, sa o tejto udalosti píše: *„Dňa 6. 10. 1942 pred mužstvom 2. roty a pred veliteľom práporu prehlásil, že veliteľ práporu stotník pechoty Štefan Želinský sa vyjadril, že všetkých Nemcov treba postrielť. Týmto výrokom zapríčinil vzburu u celej roty, ktorá následkom toho nechcela vyraziť toho dňa o 12.30 hod. k nariadenému útoku.*“⁵³ Nielen tento prípad, ale aj mnohé iné udalosti odzrkadľujú nízku morálku vojakov *Rýchlej divízie*, keď zdanlivo banálne vyjadrenie zapríčinilo vážnejšie

⁵¹ *VHA BA*, f. RD, šk. 48, inv. č. 128, VRD – 3. odd., Spisy tajné a dôverné, Prelepovanie slovenských orientačných značiek nemeckými – žiadosť o zamedzenie, 19. aug. 1942, č. j. 22.901.

⁵² *VHA BA*, f. RD, šk. 29, inv. č. 52, VRD – 2. odd., Spisy tajné, Npor. Rockstroh, prísl. nemeckej brannej moci – urazenie príslušníkov RD, 29. okt. 1942.

Označenie *„Matúš“* spolu s číslom (napríklad *Matúš 2*) bolo používané ako krycie meno pre prápory a roty pešieho pluku 20. Pozri *VHA BA*, f. RD, šk. 37, inv. č. 106, VRD – 3. odd., Spisy tajné, Krycie mená RD, 25. sept. 1942.

⁵³ *VHA BA*, f. RD, šk. 80, inv. č. 232, Veliteľstvo p. plk. 20, Spisy tajné, Trestné oznámenie, 20. okt. 1942.

problémy. Zároveň toto pejoratívne vyjadrenie spomínaného desiatnika prezentuje negatívny postoj veľkej časti vojakov voči nemeckým vojskám.⁵⁴ Riešenie prípadov, v ktorých na seba narážali slovenskí a nemeckí vojaci bolo mimoriadne náročné. Vyšetrovanie sťažoval najmä presun vojsk a s ním súvisiace časové obmedzenie, častá neochota jednej či druhej strany trestať vinníkov vo vlastných radoch, ale aj mnohé iné faktory, ktoré vyplývali zo samotnej podstaty vedenia vojny. Preto väčšina krádeží a sporov nebola v spisoch divízie vôbec zaznamenaná alebo boli odložené ad acta.

Záverečné zhrnutie

Na základe výskumu archívnych materiálov možno povedať, že krádeže a nepovolené rekvirácie páchané príslušníkmi *Rýchlej divízie* na východnom fronte neboli zriedkavé, a čo do frekvencie, patrili k najviac konaným kriminálnym činom. Treba tu však podotknúť, že takéto chovanie bolo charakteristické pre všetky armády, čo vyplývalo nielen zo samotnej podstaty vojny vedenej v Sovietskom zväze. Veľký podiel na tom mal i samotný stav armád či v tomto prípade *Rýchlej divízie*. I na základe frontových denníkov je zrejmé, že slovenskí vojaci boli na vojnu proti Sovietskemu zväzu zle vycvičení a takisto zásobovanie bolo katastrofálne. Nedostatočná logistická pripravenosť potom vplývala na pomerne veľký počet krádeží a nepovolených rekvirácií, namierených nielen proti civilnému obyvateľstvu, ale aj proti vlastným spolubojovníkom. Vojaci takýmto konaním sledovali zväčša vylepšenie vlastnej potravinovej, resp. materiálnej situácie. Boli však aj prípady, v ktorých sa príslušníci divízie snažili takýmto konaním obohatiť a dokázali takto poškodiť tých najchudobnejších z radov domáceho obyvateľstva. Veliteľstvo divízie sa snažilo rôznymi nariadeniami a prísnyimi trestami tomuto nevojenskému konaniu zabrániť. Takáto iniciatíva však bola pomerne neúspešná a len mierne zbrzdžovala vyčíňanie niektorých príslušníkov armády. Treba poznamenať, že väčšina divízie sa správala na dané možnosti pomerne korektne. V rámci výskumu danej problematiky často dochádzalo aj k absencii rozsudkov k jednotlivým

⁵⁴ Na fronte sa odpor k nemeckým vojakom a ich konaniu neprejavoval len verbálne, ale občas dochádzalo aj k násilným potýčkam. Veľmi nepopulárni boli pritom hlavne príslušníci jednotiek SS. Vzhľadom na ich časté kruté konanie boli títo vojaci neoblíbení nielen medzi slovenskými vojakmi, ale dokonca aj medzi príslušníkmi nemeckého *Wehrmachtu*. Slovenské jednotky sa na východnom fronte dostali do kontaktu s elitnou 5. SS divíziou *Wiking*, v ktorej okrem nemeckých vojakov slúžili najmä dobrovoľníci z Belgicka, Dánska, Holandska, Nórska a Švédska. 29. mája 1942 sa medzi vybranými príslušníkmi *Rýchlej divízie* a 5. SS divízie *Wiking* odohral futbalový zápas. Tento kuriózný „športový“ stret popísal vo svojom denníku frontový lekár Karol Viršík: „Zápas sa začal slávnostným výkopom. Po desiatich minútach nezvládol nemecký rozhodca drobný incident a strhla sa bitka. Mlátili sa hráči i diváci. Esesákov bolo viac. Naši mali jediné šťastie, že nablízku bola batéria *Wehrmachtu*. Jej muži sa stotočne zapojili do bitky. Bol to zvláštny obrázok, esesáka z jednej strany mlátil Slovák, z druhej strany vojak v uniforme *Wehrmachtu*." Pozri VIRŠÍK, ref. 21, s. 90. Tieto riadky by sa dali interpretovať ako náhodné splnutie vášni počas športového podujatia, ale v kontexte udalostí na východnom fronte ide o prejav oprávnenej nevraživosti voči jednotkám SS.

tretným činom. Tie sa zväčša nachádzali v škatuliach pre iné časové obdobie, než ktoré bolo skúmané. Mnoho vyšetrení činov skončilo bez preukázania vinníka a boli odložené ad acta. Zaujímavé je, že mnoho prípadov krádeží s najväčšou pravdepodobnosťou nebolo ani zaznamenaných, a teda ani vyšetrených a jednoducho ostali zabudnuté. Vyšetrovanie a obžalobu sťažovali hlavne neustále presuny a neochota vojakov spolupracovať s vyšetrovacími orgánmi.

Medzi najčastejšie kradnutými článkami mali výnimočné postavenie tabakové výrobky a hlavne alkohol. Tieto látky boli veľmi žiadané a za vojny na prekvitajúcom čiernom trhu boli častým platidlom. Uplatnenie kvalitného alkoholu nespočívalo len v jeho opojných účinkoch, ale našlo využitie aj v poľnej chirurgii ako prostriedok na sterilizáciu nástrojov či dokonca ako anestetikum.

Keďže slovenské jednotky na východnom fronte kooperovali s nemeckými spojencami, nevyhnutne dochádzalo k rôznym stretom či vzájomným krádežiam medzi týmito dvoma celkami. V takýchto prípadoch prebiehalo vyšetrovanie ešte ťažšie a bolo takmer nemožné dopátrať sa k vinníkom. Vzťahy s nemeckou armádou boli v porovnaní s maďarským spojencom pomerne slušné, aj keď stačil i malý negatívny podnet a hneď došlo k vyhrotenej situácii. V porovnaní s *Wehrmachtom* cítili slovenskí vojaci prirodzene väčší odpor k fanatickým jednotkám *SS*. Celkovo možno povedať, že morálka a bojaschopnosť slovenskej *Rýchlej divízie* bola na veľmi nízkej úrovni, pričom na vojakov ťažko doliehalo dlhé nasadenie na fronte a všeobecná nechúť bojovať v tejto vojne. Krádeže a iné nevojenské správanie pritom len odzrkadľovali tento stav.

Thieveries of Rapid Division Members on the Eastern Front in 1942

This study approaches the topic of thefts of the Slovak Rapid Division members on the eastern front since 19th July 1942 (from their active involvement in renewed German summer offensive against the Soviet Union) until the end of 1942. It also aims to describe and analyse the most common thieveries on the basis of representative examples while their basic categorisation has been carried out. The members of the Rapid Division committed such acts of crime not only among each other but mainly towards local civil inhabitants who suffered from their thefts and requisitions. Globally, those acts of crime have been related to bad logistics of troops and low operational value of a division. Secondly, conflicts with German army are also discussed in this study as Slovak soldiers had to cooperate with them.

A research had been carried out on a basis of studying the archive materials that were included in an archival fund named Rapid division and its subordinate units. Front diaries and memories of direct participants of those war events served as additional sources of information. Various monographs, studies, and articles that dealt with problematics of Slovak army activities on the eastern front were also used as secondary source of information.

Keywords: criminal acts of war, thieveries and requisitions of Slovak soldiers, Rapid Division, Slovak army, eastern front

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

VANEK, Peter. Krádeže príslušníkov Rýchlej divízie na východnom fronte v roku 1942. In *Štúdie (ne)dávnych čias*. Historia nova 8. [online] Bratislava : Stimul, 2014, s. 47-71. Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino8.pdf>